

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII. V Ljubljani v saboto 15. julia 1854.

List 56.

Od gnojenja s slamo.

Po poljskih pridigah prof. dr. Stöckhardt-a.

2. Kako se spreminja slama ali tudi druga klaja v živinskem životu?

Dokler živina živi, se njeno truplo od znotraj in zunaj neprenehoma preminja in iz starega novo dela. Dokler živina živi, se dela neprenehoma gorkota v nji, ktera znese stanovitno okoli 30 stopinj po gorkoméru Reaumurjevem. Da se pa ta gorkota v živini delati zamore, in da se vse tiste premembe v njenem truplu godé, po katerih se staro z novim nadomestuje, je treba, da pride vsaki dan kaj v želodec, kar se izperva v njem prekuha in razkroji, raztopljeno pa potem pelje v kri, s kervjo pa gré in se razdeli po celem životu.

Za prvi namen, to je, tako rekoč, za kurjavo v želodcu, se iz rastlinske klaje naj bolj tisti deli porabijo, ki nimajo gnjilca v sebi, kakor so močec (štirka), gumi, cukar, olje, mlade rastlinske kitke itd., ki se v živinskem truplu tako spremené, kakor da bi v peči sožgane bile. Kakor se, kadar kakošna reč gorí, dim (ogeljnokislina in vodeni sopar) napravlja, ravno tako se tudi pri kuhi v želodcu in na daljnih potih, po katerih v neki bel sok prekuhana piča do kervi gré, napravlja gazi (sopuhi), kateri s kervjo pridejo v serce in iz serca v pljuča, ktere po sopenju pomečejo imenovane gaze iz sebe, ali jih koža po svojih tisučernih luknjicah izdiha. Tako zginejo iz života ti izmečki, in od tod pride, da to, kar od tako podelane piče v životu ostane, veliko manj vaga, kakor je vagala poprej sirova klaja.

Za drugi namen, to je, da se stara kri, staro meso, stara koža, stara moč itd. nadomestuje neprenehoma z novo, pa zamorejo le tisti deli klaje služiti, ki iz enacih drobcov obstojé, kakoršni so v kervi, mesu itd., in taki so tisti, ki imajo gnjilca v sebi, kakor je vlečec, beljakec, sirčec. Naj več gnjilca (in tudi fosfora) imajo semena v sebi, tedaj je semenska piča naj bolj tečna piča. Le celó malo gnjilca se kot tanki amonjak skozi pljuča in kožo iz života pahne, večidel njega gré kot neprebavljiv ostanek ali pa kot podelan izmeček s scavnico in blatom iz života.

Skušnje dozda so poterdile, da pri navadni dobri klaji in pri pravi razmeri med bolj in manj tečno klajo, od 100 funtov klaje se 40 do 50 funtov gnoja naredí, 50 do 60 pa se oberne za živež in potem izpuhti iz života. Ker pa smo rekli, da od gnjilca veliko manj v zgubo gré, kakor od družih organskih drobcov, se lahko iz tega zapopade sploh znana resnica: da gnoj ima veliko več gnjilčnih reči kakor klaja.

In tako lahko odgovorimo na gori postavljeno vprašanje, da slama in vsaka druga klaja, v že-

lodcu in čevah predelana in spremenjena, je za gnoj veliko več vredna, kakor sirova slama ali kakošna druga klaja.

Snažnost gospodinje je hiše nar lepši kinč.

Prijetno je stopivšemu u kako hišo viditi vse lepo pospravljeno in osnaženo, tla u izbah pometene, pohišje odprašeno, okna umite in svitle, postelje poravnane in pokrite, vse na svojem mestu, čedno in snažno vse. Lepši in prijetniši pa je viditi pridno gospodinjo, ktera, že zarano na nogah, umita in u čedni obleki, ko je vse pospravila in osnažila po hiši, marljivo posluje in oskerbuje opravila svoje. Da! najperva reč, ktera pridni gospodnji mora mar biti, je snažnost.

Pa ne samo po izbah, posebno u kuhinji mora vse čedno in snažno biti.

Bil sem že u mnogih hišah in vidil sem — gnjusi se mi skorej to povedati — da so smeti al merčesi po jedilih plavali, ali lasje u posodah bili, u kterih so jedí hranovali. In u kuhinjah sem vidil lonce, skleda in kuhavnice včasih tako vmazane in nemarne, kakor da bi bile svinje iz njih jedle. Kaj tacega naj čedna gospodinja ne terpi! To je gnjusobno. Naj zdraviši človek, ako bi iz taci posod jedel, bi utegnil studa zboleti.

Naj so vselej, preden se kuha, priskri, ponve in vsaka posoda prav čisto z vrelo vodo izmite in oplahnjene; tudi kuhavnice in vse, česar je treba, mora prav očiščeno biti.

Po nekterih hišah imajo nemarne gospodnje ostudno navado, da bakrene (kufrene) ponve, u kterih za se in za družino svojo kašo ali podmet kuhajo, sila poredkoma na čisto umivajo, ker se bojé, da bi se po pogostejšem ribanju bakrene posode ne stanjšale in bi kmalo zopet nove ponve kupiti treba bilo. To je pa sila napačno. Bakrovina (kotlovina) namreč sploh, u ktero kaj soli al kisline pride, rijavi na zraku al u vodi, ter dobí tam zeleno barvo, kateri zelenec pravijo. Ta zelenec je pa strašen strup za ljudi in živino.

Ne manjka se hiš, u kterih ljudje skorej celo leto iz tako nečistih ostrupenih posod jedó. Da pa ljudje ne umerjejo koj, pride le od tega, ker strup je med več oséb razdeljen, ter vsakega le majhen delež doide. Gotovo je pa vendar, da ravno u taci hišah ljudje niso terdni; nekteri od njih bolehajo vedno; druge, posebno bolj čverste, napadajo le včasih razne slabosti; otroke pa grize večkrat, in obtožujejo se revčiki, da jih trebuh boli.

Da bi gospodinje pazile na to!

Ko bi kaka gospodinja zelenjavo ali sočivje kuhala, ter bi mene povabila na kosilu k sebi, morala bi perjice za perjicem dobro pregledati, in ničesar nečistega na zelenju ne terpeti, ampak u čisti studenčnici prav dobro sprati, ter potem še le pripraviti ali kuhati. Kajti sila gnjusobno je, če se po salati še polžiki, in u broskvi ali kalarabi zeleni červički najdejo.

Snažna gospodinja ne gleda na majhen trud, ter pripravlja vse jedila tako, da domačini jih radi in s tekom vživati zamorejo.

Posebno naj gleda verla gospodinja na svoje roké. Da so te vedno čedne, in kadar kaj nesnažnega na-nje pride, naj jih koj umije. Ne moremo dostikrat ponavljati: nič ni lepšega, kakor če je gospodinja snažna in čedna! Ko pride jéd na mizo, in vse je čedno viditi, zbudí se sla, če lih je prej ni bilo, posebno ko gospodinja pristopi, ter je čedna viditi.

Še nekaj. Marsiktera gospodinja, dokler nima otrok, je prav snažna. Ko pa dobí otroke, se zanemarja, ter je vmazana kakor ciganka. Vidi se tedaj večkrat po izbi vse križom ležati. Na pol oprane pelnice visijo in sušijo se okoli peči; po tléh se vidi na več krajih, kjer se je otroče ocedilo; celi potočki otročje vode curlajo semtertje, in če kdo u hišo stopi, mu smradljivega duha toliko nasprot puhti, da se mu pri vходу že gabi. Vém dobro, da matere ljubijo svoje otroke, da tedaj njim se ne gnjusi ničesar, kar je otročjega. Za tega voljo pa u hiši nesnažnost terpeti, je grozna napaka gospodinje. Drugi ljudje mislijo vse drugači, kakor vé, ljube moje ženice, in vaši otroci niso njihovi otroci! —

Drugi del snažnosti je, da vsaki dan, naj si bode poleti ali pozimi, se hišne okna odprò, da prosti, čisti zrak v stanišča zamore dohajati. Kako se pa, kar to zadeva, po marsikterih hišah godí? Da se Bogu usmili! Po mnogih hišah se menda okna ne odprejo ko dvakrat vsako leto, namreč o veliki noči ali ob obnovljenii, kader se šipe umivajo. Celo leto pa ostanejo vse okna zaperte, da je ravno tako, kakor da bi gospodinja smrad vesoljne rodbine kakor dragocen zaklad shranovala, da bi ga celò nič ne izšlo, ter vsi nosovi poleti in pozimi dosti vohati imeli.

Čisti zrak dihati je pa človeku ravno to, kar je ribi v potoku čista voda. Ko denes ribo u vode polno posodo, ter jo pustiš delj časa v njej, pa ji čiste vode ne dolivaš, riba umerje kmalo.

Vsaki zračni deleč, kateri se večkrat diha in izdiha, postane pravi strup. In zrak je skleda, iz ktere človek vsako minuto 20krat zajema in jé. Zamore se pa zrak tako spriditi, da goreča sveča u njem ugasne. Tedaj je treba stanišču vedno čistega zraka od zvonaj dopeljevati, tedaj okna vsaki dan večkrat, ali saj enkrat pa delj časa, odpreti, pozimi kakor poleti.

Koliko bolnikov in otrok, koliko nepazljivih roko-delcov in umetnikov, ki vedno v zapertih stanovanščih bivajo in dihajo, pogine vsako leto zavolj zanemarjenega ponavljenja zrakú! Torej tudi po kmetih toliko merzlic in legarjev, čeravno ljudje ne védo, odkod ti izvirajo. Sprideni zrak, ktereга dihate, spriduje vašo krí, in pripravlja smerti — žetev obilno! J. Šubic.

O zadevah deržavnega zajéma.

V zadnjih dveh listih „Novíc“ smo naznanili zapadek cesarskega patenta, po katerem je deržavni zajém po celem cesarstvu razpisan, in smo razložili načine, po katerih se ima to posojilo izpeljati.

Marsikdo, ki je cesarski patent in pa ministerske razpise bral, je morebiti ostermel nad velikim zneskom, ktereга cesar od svojih ljudstev na pòsodo dobiti želé, ker 350 do 500 milionov je veliko dnarja. Al — potreba je velika, zato mora tudi pomoč velika biti, da bo popolnoma izdala, — in cesarstvo naše, v katerem prebiva 39 milionov ljudi, je veliko in blagoslovljeno, se vé da, v nekterih deželah bolj, v nekterih manj.

Vsakteremu je znano, da že več let so deržavni stroški veliko večji, kakor dohodki. Mnoge deržavne pre-naredbe in vojske, kakor tudi velike naprave železnic itd. so naredile, da je cesarstvo čez navadne potrebe dnarja potrebovalo, in ker gotovine ni bilo, se je nare-

jal papirnati dnar, in kakor je več papirnatega dnarja bilo, je jelo zginovati srebro in zlato, in kdor ga je hotel imeti, je mogel za-nj veliko nadajati na papirnati dnar. Tako gré že več let, — papirnati dnar nima nobene stanovitne cene, ampak poskakuje in pada od tedna do tedna, in še celò od dneva do dneva.

Al to ni moglo drugači biti, zakaj kakor hitro ni papirnati dnar v cesarskih ali banknih zakladih pokrit z gotovino, je enak petelinu na strehah, ktereга zasúče vsaka sapica, ki pripiše od juga ali severja, izhoda ali zapada, ali pa od barantačev na borsah.

Večkrat smo že slišali ljudi govoriti: „e kaj! vlada ima lahko, če ji dnarja zmanjka, pa naredí papirja“. Kaj tacega zamorejo le taki ljudje govoriti, kateri nobeneга zapopadka nimajo od deržav in njih vladarstev, in ki ne vejo, da deržava je kakor vsako drugo gospodarstvo, ki mora stati na terdni gotovi podstavi. Papir ima le tolikšno veljavo in tako dolgo, dokler je vidno znamnje gotovine.

Tisti, ki se še spomnijo tistega nedavnega časa, ko je dunajska banka, to je, družba bogatih možakov, perve banknote med ljudstvo dala, nam bojo poterdili, da so bili banknoti ljudém, posebno tergovcem in kupcom, veliko ljubši kakor sreberni dnar, in da se je celò na sreberni dnar nadavk (ažio) plačeval, še Bog, da je kdo mogel banknotov dobiti. Ko so šli tergovci na Dunaj blaga kupovat, so radi plačali 5 od 100, da so teške žaklje dvajsetic mogli zamenjati za banknote, kterih so na tavžente lahko v listnico vtaknili. Takrat je bila večina banknotov pokrita z gotovino v dunajski banki, in bankovec je bil toliko vreden, kakor kovani dnar.

Ko pa so v poslednjih letih privihrale mnoge nevihte čez sicer mogočno Austrijo, in so stroški presegovali dohodke, si vlada ni mogla drugač pomagati, kakor da je jemala iz banke od leta do leta več banknotov, kterih ji pa ni nadomestovala z gotovino. Tako se je sčasoma nalezal njeni dolg pri banki na 270 milionov, namesto da bi znesel le 80 milionov. 190 milionov ima deržava tedaj zdaj banki čez unih 80 mil. plačati.

Ta dolg, in pa še zmíraj veliki stroški, kateri deržavo zadevajo, dokler svet ni pri miru, so zadrege, ktere tarejo naše cesarstvo, in iz kterih priti mora, da se gospodarstvo spet vredi in papirnati dnar tisto stanovitno veljavšino spet zadobí, kakor jo je nekda j imel.

Vsak, naj je kdor koli hoče, čuti te težave, ktere v kupčijstvu, obertnijstvu in vsakdanjem življenju izvirajo iz tega, da danes bankovec toliko, juter pa spet toliko veljá, da danes je mojih sto goldinarjev 80, juter pa le 65 gold. vredno.

Dolgo že je vlada premišljevala in od mnozih strani so ji sveti dajali: kako bi se konec storil ti negotovosti, temu vednemu omahovanju, ktero overa kupčijstvo in obertnijstvo, dragino dela v vsih rečéh, in čast in veljavo krati mogočni deržavi.

Svetovali so eni: naj se povikšajo davki; — vlada, ki dobro vé, da to sedanjí čas biti ne more, ker več slabih letin zaporedoma tare celi svet in mnoge druge plačila stiskajo posebno kmetijstvo, je zaver gla ta svét, in vsakdo ji bo gotovo hvaležen zato.

Svetovali so ji drugi: naj sklène posiljen zajém, po katerem vsakdo mora posoditi, kolikor se mu bo predpisalo. Tudi ta svét je zaver gla, in na nasvet ministertva in deržavnega svetovavstva so cesar, zanašaje se, da bo vsakdo, kdor le more, dobrovoljno posodil kolikor more, razpisali prostovoljen zajem, in ta zajem je tako napravljen, da pomoč deržavi je tudi pomoč nam samim.

Od dobičkov, ki jih naklanja ta zajem vsakemu izmed nas, bemo govorili drugo pot; danes smo najpoprej hotli